

OSMANLI İSTANBULU'NDA SARRAFLAR

HÜSEYİN AL

ŞEVKET KAMİL AKAR

VakıfBank Kültür Yayınları: 0439
İktisat: 022

**OSMANLI İSTANBULU'NDA SARRAFLAR:
TARİHSEL GELİŞİM, ÖRGÜTLENME, EKONOMİK
İŞLEVLER**
HÜSEYİN AL
ŞEVKET KAMİL AKAR

Proje Editörü ve Son Okuma
Mustafa Sacid Öztürk

Sayfa Uygulama
Yümna Sarıkaya

Kapak Görseli
Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026

ISBN 978-625-5848-66-6

*Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür
Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik
araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali
hakları saklıdır.*

Baskı
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0 212 412 1700
www.mega.com.tr – info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Ocak 2026

OSMANLI İSTANBULU'NDA SARRAFLAR

TARİHSEL GELİŞİM,
ÖRGÜTLENME, EKONOMİK İŞLEVLER

HÜSEYİN AL
ŞEVKET KAMİL AKAR



HÜSEYİN AL

1969 yılında Boyabat'ta doğdu. İlköğretimini İstanbul'da, lise eğitimini Ankara Maliye Meslek Lisesi'nde, lisans eğitimini ise Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans ve doktora derecelerini İstanbul Üniversitesi'nden aldı. Maliye Bakanlığı'nda başladığı çalışma hayatına Hazine Müsteşarlığı'nda devam etti. Halen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nda çalışmaktadır. 1997 yılından itibaren İstanbul'da muhtelif üniversitelerde dışarıdan öğretim üyesi olarak lisans, lisansüstü ve doktora dersleri vermiştir. Halen M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü'nde ders vermektedir. İlgi alanı Türk finans tarihi olup bu alanda üretime devam etmektedir.

ŞEVKET KAMİL AKAR

Aslen Çemişgezekli bir ailenin çocuğu olarak 1965 yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Elazığ'da, lisans eğitimini ise Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamlamıştır. Yüksek lisans ve doktora derecelerini halen mensubu olduğu İstanbul Üniversitesi'nden almıştır. 1990 yılında çalışmaya başladığı İktisat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaya devam etmektedir. Çalışma alanları Osmanlı maliyesi ve finans tarihi olup söz konusu alanlarda çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

*Bizler doğmadan çok evvel
bu dünyadan göçüp gitmiş aile büyüklerimize...*

İÇİNDEKİLER

Tablolar ve Grafikler	11
Kısaltmalar	13
Önsöz	15
Giriş	19

BİRİNCİ BÖLÜM

Sarraf: Bir Terimle Baş Edebilmek	27
Sarraf Terimi	27
Galata Sarrafları mı Galata Bankerleri mi?	32
Ribâ-Hor, Muameleci, Murabahacı, Tefeci, Selemci ve Poliğeci	37
Bir <i>Stereotip</i> Olarak Sarraflar	40

İKİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Süreçte Sarraflık	49
Sarraflığın Gelişimi	49
18. Yüzyıl Öncesinde Osmanlı'da Sarraflık	57
İstanbul Sarrafları Tarihinin Kilometre Taşları	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sarraf Loncaları	71
Osmanlı Sarraf Loncaları	71
İstanbul Sarrafları Lonca Yönetimi	77
Kethûda/Kâhya	77
Yiğitbaşı	86
Lonca Ustaları/Üstatları	89
Lonca Üyeleri	96
Meslek Mensupları ve Kefalet Sistemi	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sarraf Gedikleri	117
Esnaf Gedikleri	117
Gediğin Mahiyeti	121
Sarraf Gediklerinin Doğuşu ve Gelişimi	123
Sarraf Gediğinin Unsurları	127
Gedik Sahibi Olma	132

Faaliyet İmtiyazları Olarak Sarraf Gediği	137
İktisadi Açıdan Sarraf Gediği	140
Gedik Mükellefiyetleri	145

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sarraf Gediklerinin Devir ve İntikali	157
Gedik Hareketliliği	157
Gediklerin İntikali	161
Gediklerin Rızayla Devri	167
Gediğin Nakli, Terki ve Kaybedilmesi	170
Gedik Hakkının Koruyuculuğu ve Sınırların Geçişkenliği	178
Para Değişim Hizmetleri	178
İltizamın Finansmanı	189
Sürekli Kiracılık Hakkı ve Yaşanan Sorunlar	191

ALTINCI BÖLÜM

Sarraf Nizamları	197
Esnaf Nizamları	197
İstanbul Sarrafları Nizamları	200
Düzenleyici Diyalektik	206
1691-1763 Dönemi Nizamları	208
1764-1839 Dönemi Nizamları	216
Tanzimat'ın İlanı Sonrasında Sarraf Nizamları	225
Sarraflara İade-i İtibar Teşebbüsü: 1867 Nizamnamesi	232

YEDİNCİ BÖLÜM

Kumpanya Sarrafları	239
Kumpanya	239
Anadolu ve Rumeli Kumpanyalarının Kuruluşu	241
Kurucular ve Örgütlenme	247
Kumpanya Vekili Faaliyet Örneği	255
Kumpanya Sandık Sarrafı Faaliyet Örneği	257
Faaliyet Esasları	263
Karşılaşılan Sorunlar	269
Para Nakli ve Meskûkât Sorunları	269
Tahsilat Sorunları	272
Hırsızlık Vakaları	274
Kumpanyaların İlgası	275
Anadolu Kumpanyası ve Memlehaler	283

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İstanbul Gümüşçüleri	289
İstanbul Gümüşçüleri	289
Örgütlenme ve Yönetim	293
Mesleğe Giriş ve Faaliyet Kuralları	296
Gümüşçü Gedikleri	301

DOKUZUNCU BÖLÜM

İstanbul Köşe Sarrafları	311
Köşe Sarrafları	311
Köşe Sarraflığının Oluşumu ve Gelişmesi	314
Örgütlenme ve Yönetim	318
Loncanın Oluşumu	318
Kethüda-Kâhya	327
Yiğitbaşı	333
Lonca Odası-Lonca Ustaları	335
Köşe Sarrafları ve Mülazımlar	340
Köşe Sarraflığı Alanının Düzenlenmesi	353

ONUNCU BÖLÜM

Para Değişim Alanında Sorunlar ve İzinsiz Alana Girenler	371
Köşe Sarrafları Loncasıyla İlgili Sorunlar	373
Kethüdalık Savaşları	373
Tezkere Harçları	378
Faaliyet Yerleri	383
Faaliyet Genişlemesi	385
Meslek Kurallarına Uymama	386
Yetki Karmaşası	388
Yabancı Köşe Sarrafları	391
Diğer Sorunlar	393
Alana İzinsiz Girenler	394
Koltuk Sarrafları	394
Ayak Sarrafları	400

Sonuç	407
-------	-----

Kaynakça	417
Dizin	433

TABLÖLAR VE GRAFİKLER

TABLÖLAR

Tablo 2.1: İstanbul Sarrafları Loncası Tarihinin Dönüm Noktaları	66
Tablo 3.1: İstanbul Sarrafları Kethüdaları, 1710-1867	81
Tablo 3.2: İstanbul Sarrafları Yiğitbaşları, 1710-1867	87
Tablo 3.3: Kethüda, Yiğitbaşı ve Lonca Ustalarının Üstlendikleri Görevler, 1710-1867	94
Tablo 3.4: Sarrafların Birbirlerine Kefaletleri	108
Tablo 4.1: Bir Sarraf Gedüğının İntikal ve Devrine İlişkin Kayıtlar	134
Tablo 4.2: Sarrafların İmtiyaz ve Yükümlölükleri	146
Tablo 4.3: Gedik Muaccesesi, 1835-1867	152
Tablo 5.1: Sarraf Gediklerinde Hareketlilik, 1718-1867	158
Tablo 5.2: Gedik İntikalleri, 1718-1867	163
Tablo 5.3: Gedik Devirleri, 1718-1834	169
Tablo 5.4: Gedik Nakli, Terk, İhraç, Yeni Yer, Sekte ve İflas, 1715-1867	173
Tablo 5.5: Sarraflık Alanına Talep ve Gümüş Yükümlölüğü, 1691-1835	185
Tablo 6.1: Sarraf Nizamları ve İlgili Düzenlemeler, 1691-1885	207
Tablo 7.1: Kumpanya Kurucuları	248
Tablo 7.2: Hamid Sancağı Kumpanya Vekilinin 1265/1849-50 Mali Yılında Gerçekleştirdiğı İşlemler	255
Tablo 7.3: Aydın Sandık Sarrafı Hayimaçı'nın Hesaplarının Teftişi	258
Tablo 8.1: Gümüşçü Gediklerinin Mekânsal Dağılımı, 1731-1824	303
Tablo 8.2: Gümüşçü Gedikleri, 1731-1824	305
Tablo 9.1: Köşe Sarrafları Lonca Odasının Gelir ve Giderleri, 1902-1904	325
Tablo 9.2: Köşe Sarrafları Kethüdaları, 1854-1908	331
Tablo 9.3: Köşe sarrafları, 1853-1864	347
Tablo 9.4: Köşe Sarrafları Nizamnameleri ve Layihaları	357

GRAFİKLER

Grafik 4.1: Gedik Lisans Değeri (1691-1740), Aylık-Kuruş	141
Grafik 4.2: İştirâ Simi Yükümlölüğü (1691-1740), Aylık-Çeki	149

KISALTMALAR

- a.b.: Aynı belge/belgeler
a.g.a.: Adı geçen ansiklopedi
a.g.a.m.: Adı geçen ansiklopedi maddesi
a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
a.g.s.: Adı geçen sözlük
a.g.t.: Adı geçen tez
t.y.: Tarih yok
vr.: Varak
H./R.: Hicri/Rumi
BİST:İ Borsa İstanbul
İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
KÜY: Koç Üniversitesi Yayınları
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
OBAAM: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi
TBB: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK: Türk Dil Kurumu
TTK: Türk Tarih Kurumu
TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

ÖNSÖZ

Sarraflar ve sarraflık mesleği, 19. yüzyıl Osmanlı iktisat ve/veya maliye tarihi çalışan araştırmacılarının arşiv ve basın kaynaklarında sıklıkla karşılaştıkları meslek gruplarından biridir. Bununla birlikte bu meslek dalı ve mensupları, alan yazınından da görüleceği üzere, yakın zamanlara kadar araştırmacıların ilgisini görece olarak az çekmiş bir alandır. Sarraflar, araştırma konusu oldukları bütün çalışmalarda ise bir stereotip olarak ele alınmıştır. Bunun bir uzantısı olarak sarraflara dair bilgi birikimi yanlış temeller üzerinde ilerlemiştir. Özellikle 19. yüzyılda bu esnaf zümresinin önemini yitirmeye başlaması ve yıldızı parlayan Galata bankerlerinin sıklıkla ve hatalı bir biçimde “Galata sarrafı” olarak adlandırılmaları, sarrafların üzerini kaplayan sis perdesini daha kesif bir hâle getirmiştir. 1995 yılında Araks Şahiner’in “The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire” başlıklı yüksek lisans tezi ve sonrasında kaleme alınan diğer çalışmalar, yaygın bir biçimde tekrarlanan bu yanlışın önüne geçilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak Osmanlı iktisat ve maliye çalışmalarında ihmal edilmiş bir meslek grubu olan sarrafların üzerindeki sis perdesini aralamak için çok daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Elinizdeki çalışma az sayıdaki nitelikli çalışmayı desteklemek ve yanlış temeller üzerinde ilerleyen sarraf araştırmalarının doğru ve sağlam temeller üzerinde ilerlemesine katkı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

Bu kitabın ortaya çıkışı uzun bir çalışmanın ürünüdür. Sarraflar konusuna ilgi duymaya başlayışımız yaklaşık 30 yıl evveline dayanır. Yüksek lisans eğitimi-miz esnasında ilgimizi çeken sarraflık, sonrasında Osmanlı Devleti’nde borçlanma, para ve borsa tarihi üzerine yoğunlaşan çalışmalarımızın gölgesinde kaldı. Ancak bu alanlardaki çalışmalarımız, sarraflık konusunu çalışabilmek için bize sağlam bir zemin sağlamış oldu. Aradan geçen uzun zaman ve Osmanlı finans tarihine yönelik yayımladığımız bir dizi eser sonrasında, 2015 yılında sarraflık konusuna olan ilgimizin yeniden canlanması elinizdeki çalışmayı doğuran süreci başlatmış oldu.

Bilimsel çalışmalarımızın ele aldığı konuların çoğunlukla 19. yüzyıla, özellikle Tanzimat sonrası döneme yoğunlaştığı araştırmacılar olarak sarraflar tartışmasının kronolojik başlangıç noktasını –sınırı biraz da aşarak– III. Selim dönemi olarak belirlemiş ve çalışma programımızı buna göre düzenlemiştik. Ancak kıymetli hocamız Ali Akyıldız’ın bir görüşmemiz esnasındaki değerlendirmeleri, bizi çalışmamızın dönemleri üzerinde yeniden düşünmeye sevk etti. Konuyu uzun dö-

nemli ve bütünlüklü bir şekilde ele almanın çok daha isabetli olacağını düşündük. Bu değerlendirmeler ışığında, çalışmamızı 17. yüzyıl gibi çok daha erken bir tarihten başlatmaya karar verdik. Çalışmanın gelişimi açısından bir diğer önemli kırılma noktası, Ömerül Faruk Bölükbaşı'nın 2014 yılında İstanbul sarraflarına dair yayımladığı makale olmuştur. Bölükbaşı'nın bu değerli çalışması, sağladığı yenilikçi bakış açısıyla çalışmanın bu düzeye gelmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

Başlangıçta İstanbul sarraflarının finansal aracılık rolleri üzerine planlanan çalışma, tespit edilen çok sayıda sarraf tipi ve sarraf benzeri meslek gruplarının varlığı nedeniyle başka bir eksen üzerinde ilerlemiştir. Sarraf tiplerinin faaliyet gösterdiği farklı hukuki zeminler ve diğer meslek gruplarının bu sarraf gruplarıyla karıştırılabilme ihtimali, çalışmanın yeni ekseninin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu faktörlerin etkisiyle İstanbul sarraflarını tam anlamıyla ele alabilmek için alandaki diğer sarraflar ve meslek gruplarıyla aralarındaki sınırların çizilmesi öncelikli ve önemli hâle gelmiştir. Bunun sonucunda çalışmaya başlarken ele almak istediğimiz esas konumuz olan İstanbul sarraflarının para sistemindeki yeri ve finansal aracılık rolleri bir sonraki çalışmamızın nüvesini teşkil edecektir.

Araştırma kapsamındaki kavramların sözlük anlamlarıyla ilgili karışıklıkların çözülmesi, yazarların çalışma boyunca üstesinden gelmesi gereken önemli ancak o ölçüde de öğretici bir sorun olarak karşılarına çıkmıştır. Mevcut tarih sözlüklerinin yetersizliği, çalışmanın ulaştığı son noktanın şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Kavramlarla ilgili karşılaşılan diğer bir sorun, bu alanda kullanılan sözcüklerin uzun zaman diliminde kapsam yönünden geçirdiği değişimlerdir. Dolayısıyla sözcüklerin zaman içerisinde gösterdiği semantik değişiklikleri izlemenin de gerekli olduğu öğrenilmiştir. Aksi takdirde farklı işleri yapan ve farklı mevzuata tabi olan sarraf tiplerinin homojen bir grup olarak değerlendirilmesi yanlışlığına düşülecekti.

Bu çalışmanın şekillenmesinde, yoğun çalışmalarına rağmen bizden yardımlarını esirgemeyen çok sayıda kişinin emeği bulunmaktadır. Çalışmamızın her aşamasında yaptığı ufuk açıcı değerlendirmeler ve eleştirileri için hocamız Ali Akyıldız'a en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Kafa karışıklığı yaşadığımız her durumda çekinmeden sorduğumuz sorularımıza cevap bulabildiğimiz Tevfik Güran hocamıza müteşekkirimiz. Metne yönelik eleştirileri ve önerileri için Yücel Bulut ile Yakup Akkuş'a, arşiv belgelerini okumamızda desteklerini esirgemeyen Salih Kahriman'a ne kadar teşekkür etsek azdır. Araştırma konumuzun büyük oranda darphaneyle ilgili olması, doğal olarak Ömerül Faruk Bölükbaşı'na çok sayıda soru yöneltmemize neden oldu. Yaptığı katkılar için kendisine ayrıca teşekkür ederiz. Çalışma boyunca konuyla ilgili tartışmalarda bizden fikirlerini esirgemeyen, kaynak temini ve çalışmanın redaksiyonu hususlarında her zaman desteklerini gördüğümüz Sebahattin Bayram, Coşkun Çakır, Ömer Karaoğlu, Kaya Bayraktar, Erol

Ortabağ, Özdal Boyraz, Aziz Turhan, Yakup Asarkaya, Ü. Serdar Serdaroğlu, İlker Aykut, Mustafa Çakıcı, Musfafa Can Güripek, Muhammet Ali Yapıcı ve Yasir İslam Kaplan'a müteşekkirimiz. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında teşviklerini ve manevi desteklerini bizden esirgemeyen Hasan Şenocak, Şenol Kurt, Necati Kocaman, Erhan Yetik, Kamil Sandalcılar, İlker Gazi ve Eyüp Sabri Kaya'ya da teşekkür etmeden geçemeyeceğiz. Teşekkürlerin en büyüğü ise şüphesiz çalışma nedeniyle vakitlerinden çaldığımız değerli ailelerimizdir. Bu teşekkür, haklarını ne ölçüde telafi eder bilemiyoruz.

Çalışmanın nihai haline gelerek okuyuculara ulaşmasını sağlayan VakıfBank Kültür Yayınları yayın kurulu üyelerine, sürece katkılarından dolayı Mehmet Yılmaz Akbulut ve editörümüz Mustafa Sacid Öztürk'e özel bir teşekkürü borç biliriz. Bu noktada çalışmaya çeşitli aşamalarında katkı sunan ancak ismini burada zikretmeyi unuttuğumuz herkesin de bir özür ve teşekkürü hak ettiğini düşünüyoruz.

Hüseyin Al
Şevket Kamil Akar